

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ Բ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

Հ Ա Ջ Ա Ր Հ Ի Ն Գ Հ Ա Ր Ի Ի Ր Ա Մ Ե Ա Կ Ը

(Շար. տես «Բազմավիճակ» 1934, էջ 401)

Ա. ՄԱՇԹՈՅ – ՄԵՍՐՈՊ

Հայաստանի լուսաւորութիւնն և նոյն ինքն Ոսկեղէն դարն իրեն հիմնադիրը կը ճանչնայ Տարօնի Հացեկաց աննշան գիւղի նշանաւոր զաւակը՝ Մաշթոց – Մեսրոպ Ազնուական¹ ու խոնարհ ծագում մը՝ որ կը բարձրանայ յանհունս և կ'անմահանայ՝ որպէս ոգին և սիրտը Հայ ցեղին:

Արքունիքի կեանքը՝ ուր համբաւեալ էր Մեսրոպ իրրեւ զինուորական և անգուշական քարտուղար² իր տեսիլներուն համար շատ անձուկ ասպարէզ մ'էր. նա խորապէս զգաց երկնային բարձր կոչում մը՝ որուն հետ անձուկ կապ պիտի ունենար հայ ցեղի ճակատագիրը:

Նախախնամութենէն օծուած հանճարեղ մտքով և բարձր կարողութիւններով, կըթուեցաւ Մեծն Ներսէսի ձեռքին տակ. ու գիտական մեծ պաշարին հետ՝ համացաւ յոյն և ասորի լեզուներուն մէջ, ինչպէս նաեւ պարսկերէնի:

Սուրին տեղ Աւետարանը փոխանակած՝ մենութեան մէջ երկար խօսեցաւ և ընտանեցաւ երկնքի հետ, ու ապա դարձաւ Հայաստանի նոր Առաքեալն ու Լուսաւորիչը: Մեսրոպի հոգեկան ու մտաւոր մեծութեան մասին հարազատ գաղափար կազմելու համար պէտք է ուշ դնել սա աննման տոգորուն. «Գերազանցեալ քան զամենայն՝ որք զայնու ժամանակաւ էին առաքինիք. քանզի ամբարտաւանութիւն և մարդահա-

ճութիւն ի նորա վարս տեղի գտանել երբեք ոչ կարացին... զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտօք ծննդական, բանիւք պայծառ, գործովք ժուժկալ, մարմնով արտափայլեալ, սարասիւք անճառ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յուսով համբերող, սիրով անկեղծաւոր ուսուցանելով անձանձրոյթ³». մեծ մարդուն համար՝ մեծ խորենացի մը միայն կրնար հիւսել այսքան հոյակապ նկարագիր:

Մեսրոպ թափառեցաւ գաւառէ գաւառ, բարի մշակի մը պէս աննախանձ սերմանեց երկնքի պատգամները հայ կարօտեալներու հոգւոյն մէջ⁴. սակայն հողմերն ու ժամանակը կը տանէին ու կը ցնդեցնէին իր բարբառը. իր շունչը հետզհետէ կը սպառէր և նոր սերունդները, ամէն օր վերածնող Հայաստանը՝ դարձեալ կարօտ, դարձեալ ծարաւի կը մնային կեանքի և լոյսի:

Ասկից՝ Մեսրոպի տագնապն ու արցունքները, ինչպէս կը նկարագրեն մեր պատմիչները⁵. ասկից՝ իր հոգեկան մեծ երկունքը, որ վերջապէս ծնունդ տուաւ Հայ Գրերուն:

Մեսրոպ գերբնական ճիգերով ստեղծագործած իր տառերը՝ առաջին անգամ նուիրագործեց գերբնական դատի մը համար. անոնցմով յօդեց առաջին հայերէն գրութիւնը՝ հայերէն շարագրութիւնը ոսկեղէն թարգմանութեան: Եւրոպացի գիտնականն անգամ կը շեշտէ այդ յատուկ և

1. Տես Հ. Գ. Նահապետեանի «Ս. Մեսրոպ և Հայաստանի ոսկեդարն» ուշագրաւ ուսումնասիրութիւնը. տպ. վ. Ենեթիկ Ս. Ղ. 1914, էջ 8 եւն.
2. Կորիւն. Պատմ. վարուց և մահուան Ս. Մեսրոպայ

չնաշխարհիկ պարագան. «Առաջին գիրքն որ նորագիւտ նշանագրաց զգեստին ներքեւ ցնծալից ժողովրդեան ներկայանալ կըցաւ, էր Մատենից մատեանը՝ Ս. Գիրքը⁶»:

Եւ այդ չնաշխարհիկ երախայրիքը հայ գրական լեզուին՝ նուիրեց նա հայ մանուկներուն, այսինքն Հայ ցեղի ապագային և յաւերժութեան: Այդ պատմական⁷ կէտն է որ ուշագրութիւնը կը գրաւէ խորենացի պատմահօր, որ նրբօրէն կը դիտէ և զայն կ'աւանդէ խորհրդաբար:

Վասն զի երբ այլեւս պատրաստ էին հայ գրերը որպէս գործիք, ժամն էր հիմնարկելու Հայ աշխարհի լուսաւորութիւնը և լեցնելու անոր հոգեւոր կարօտութիւնը:

Վիպական ամէնէն հմայիչ գրութիւնն անգամ չի կրնար պատկերացնել հոգեթունդ և սրտագրաւ պահը հայ աշխարհի զարթոնքին ու հետեւորդ ուրախութեան, խայտանքին և փարումին հայ նորաստեղծ գրերուն:

Եւ սակայն աշխարհիս մեծագոյն և միանգամայն անդորրագին յեղափոխութիւնն էր որ կը պայթէր Հայաստանի մէջ: Հայ ոստանը համակ կըթարան և ուսումնարան էր Մեսրոպի կոչին վրայ: Հոն խոնուած հազար ու բիւր հայ մանկութիւնը առաջին անգամ հեգեց հայ այբուբենը՝ Մեսրոպէն սորված, և ամբողջ Հայաստան թրթռաց և այբուբեն արձագանգեց: Հեգարանին յաջորդեց գիրկապը, և ընթերցում մը: Առաջին անգամ Մեսրոպ կարդաց իր ոսկի լեզուով շարադրած թարգմանութիւնը ու իր ետեւէն կրկնեց ամբողջ հայ մանկաշխարհը «Ճանաչել գիմաստոքիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ⁸»:

Այսպէս, հարկ է ըսել որ, թէեւ Ս. Սահակ մեծ դեր և կարեւոր աշխատանք ունեցաւ Ս. Գրքի նախկին թարգմանութեան

և ապա նոր սրբագրութեան մէջ Եզնիկի և ուրիշներու հետ, սակայն գործին հիմնադիրն և առաջին գեղեցիկ փորձը կատարողն եղաւ հանճարեղ Մեսրոպ:

Դժբախտաբար, մանաւանդ վերջին շրջանին մէջ, կարծես արդի գրողներուն քով նուազեցաւ վարկը Մեսրոպի ստեղծագործութեան՝ իր բոլոր արժէքներով, հետեւաբար աղօտացաւ նաեւ մտքերու մէջ անունն և փառքը՝ որուն արժանի էր մեր ցեղի ամէնէն հանճարեղ զաւակը: Օրինակի համար, երկբայական ձեւով մը Մեսրոպի վերագրել «Առակաց» գրքի թարգմանութիւնը և ան ալ աստրերեկե՝⁹ կը ցուցնէ թէ որքան հարեւանցի է ծանօթութիւնը այն հարազատ աղբիւրներուն՝ ուր Մեսրոպի գործին մեծութիւնը այնքան կը փառաբանուի: Չարմանալի կը մնայ մեզի թէ ինչպէս Դուրեան⁶ և ապա արդիներէն շատեր կ'ենթադրեն Մեսրոպը լաւ ասորագէտ, բայց ոչ լաւ յունագէտ, կամ վերջապէս կասկածի տակ կը թողուն վերջինը:

Եւ սակայն Կորիւն՝ ժամանակակից, ակնատես ու հարազատ աշակերտ՝ յայտնապէս կ'ըսէ թէ յետ հայ գրերն հնարելու և զանոնք կերպաձեւելու Հոռոփանոսի հետ «ի թարգմանութիւն դառնային... եղեալ սկիզբն նախ յԱռակացն Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանօթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով՝ եթէ՝ «Ճանաչել գիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ⁷»:

Նոյնը կը վկայէ նաեւ խորենացի⁸: Իսկ թէ այդ թարգմանութիւնը հաւանօրէն յունարէնէ կատարեց Ս. Մեսրոպ և ոչ ասորերէնէ՝ նախ անկից յայտնի է որ Գրերու կերպաձեւումը կատարեց Հոռոփանոսի հետ՝ որ էր «Գրիչ ոմն հելլենական Դպրութեան⁹»:

(Մեսրոպի) կը վերագրուի Առաջինը առաջին թարգմանութիւնը ասորերէնէ (վերջը սրբագրուած ըստ յունարէնի):

6. Պատմ. հայ մտնոր. տպ. 1933, էջ 29.
7. Կորիւն. անդ. 19.
8. Պատմ. Հայոց. Գ. ծգ.
9. Կորիւն. անդ. 19-20.

1. Տես Հ. Գ. Նահապետեանի «Ս. Մեսրոպ և Հայաստանի ոսկեդարն» ուշագրաւ ուսումնասիրութիւնը. տպ. վ. Ենեթիկ Ս. Ղ. 1914, էջ 8 եւն.
2. Կորիւն. Պատմ. վարուց և մահուան Ս. Մեսրոպայ

1. Ֆեքրէր. Հայկ. աշխատասիրութիւնը. Թրգ. Հ. Յ. Տաշեան. էջ 66.
2. խորենացի. Պատմ. Գ. ծգ.
3. Կորիւն. անդ. 21-23, Ղ. Փարպեցի. Ա. ժա.
4. Կորիւն. անդ. 19.
5. Տես «Յառաջ»-ի (Թ. 2768) անանուն յօդուածաւորին «Ոսկեդարու հրաշագործները», ուր կ'ըսուի. «Իրեն

Հոռւփանոսի ձեռքով է որ կը գրուի հայ թարգմանական շարագրութիւնը. «Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնորիկ գրչի¹». և նոյն գրիչը կը մարգէ նաեւ Մեսրոպի աշակերտութիւնը նորաստեղծ հայ գրչութեան մէջ. «հանդերձ ուսուցանելով մանկունս գրիչս նմին դպրութեան²»: Արդ, միջափայլն ու պարագան յունարէնի վրայ կը խօսին. և շատ հաւանական է որ հելլենազէտ Հոռւփանոսն ալ օժանդակեց թարգմանութեան մէջ: Նորայր ալ, թէեւ կասկածով, բայց յունարէնէ կը դնէ. «կորին կը գրէ... թէ իսկ և իսկ յետ գիւտի հայերէն նշանագրաց՝ Մաշտոց թարգմանեց (ի յունէ?) զԱռակս Սողոմոնի³»: Եւ յետոյ թէ. «Խորենացի կը գրէ... թէ Մեսրոպ (Մաշտոց) յետ գիւտի գրոյն «իսկոյն ի թարգմանութիւն ձեռնարկեալ (ի յունէ?)⁴». Զարհանալիս ալ թէ. «(Առաջին թարգմանութիւն Ս. Գրոց) ըստ մեծի մասին յասորւոյն՝ ի ձեռն Ս. Սահակայ, և մասամբ ալ ի յունէ՝ ի սրբոյն Մեսրոպայ⁵»:

Իսկ թէ Մեսրոպ իսկապէս հմուտ էր յունարէն լեզուին՝ կը վկայէ Կորին. «Ի մանկութեան տիսն վարժեալ հնդեկական դպրոցներէ⁶». որուն ձայնակից է նաեւ Ղ. Փարպեցի «Ի տիս մանկութեան իւրոյ ունեալ դպրութիւն գլոյն⁷»:

Ս. Մեսրոպի մեծ զարգացման՝ որ առանց յունագիտութեան անհնարին էր՝ չընաղ ապացոյցներ են նաեւ Ս. Սահակի թուղթերը: Սա առ Անատոլիս կը գրէ. «Առաքելի զուսուցանողը մեր զՄեսրոպ⁸», և առ Ատտիկոս՝ աւելի հնչուն. «Առաքելի զուսուցող մերոյ աշխարհիս Մեսրոպ⁹»: Եւ պէտք է աւելցնենք թէ Մեսրոպ հայ աշխարհէն զատ՝ լուսաւորիչ է նաեւ վրաց և Աղուանից աշխարհներուն ալ՝

որոնց նոյնպէս տուաւ գրի և մշակութեան լոյսը:

Եւ յետոյ, Մեսրոպ առանց քաջ յունագիտութեան ոչ կը համարձակէր Հայաստանի յունական բաժինն հայացնել՝ ուր անպայման հարկաւոր էր հմտութիւն յունարէնի, և ոչ կրնար արժանանալ Բիւզանդիոնի Հայրապետին և Կայսեր յարգանքին ու գնահատութեան՝ անոնց կողմէն դասուելով յոյն առաջին վարդապետներու կարգին¹⁰:

Այսքան յայտնի և պատմական ճշմարտութեան մը արժէքը լաւ ըմբռնած են ազգային պատմութեան խորը թափանցող մտքերը, ինչպէս Հ. Մ. Չամչեան՝ որ հետեւեալ տողերն ունի. «(Մեսրոպ) եղեւ դիւանադպիր թագաւորացն Հայոց. զի էր ճարտար բազում լեզուաց, այսինքն յունաց, ասորոց և պարսից¹¹». հարկ չկայ երկարել շարքը. բայց, չեմ գիտեր յամօթ թէ ի շինութիւն մեր թերուսներուն՝ եւ ըրողացինքն գէթ մէկը յիշենք թէ ինչպէս ըմբռնած է Մեսրոպը՝ մեր պատմագիրներուն քննութեամբ. «Ս. Մեսրոպ Առաքեալ Հայոց... բացի իւր մայրենի լեզուէն՝ հմուտ յունական, ասորի և անշուշտ պարսիկ լեզուաց, բայց մանաւանդ ի մանկութենէ կը թուած յունական մատենագրութեամբ¹²»:

Թէ Ս. Մեսրոպ Սողոմոնի Առաքելներէն զատ ուրիշ գրքեր ալ թարգմանած պէտք է ըլլայ Աստուածաշունչէն՝ չէ կարելի կասկածիլ: Թէ որոնք են իր այդ թարգմանութիւններն ի մասնաւորի՝ հոտ է որ չեն համաձայնիր բանասէրները, քանի որ Կորինի և Խորենացոյն վկայութիւններն ալ միին են կամ մեկնութեան կարօտ: Չենք խօսիր Ղ. Փարպեցւոյն վրայ՝ որ այս մասին ոչ մէկ լոյս կրնայ տալ մեզի:

1, 2. Կորին. անդ. 19-20.

3. Կորին վրդ. և նորին թրգմ. 381.

4. Անդ. 382.

5. Հայկ. թրգ. Նախնեաց. 94.

6. Պատմ. վարդ. Ս. Մեսրոպայ. 13.

7. Պատմ. Հայոց. Ա. Ժ.

8. 9. Խորենացի. Պատմ. Հայոց. Գ. Ժ. (532).

10. Հմմտ. Խորենացին. Կորին՝ ալ «Ի ձեռն երկուց հաւասարեցոյն» կ'ըսէ. (22), և այլուր «զոգտական» Ս. Սահակի (անդ. 42).

11. Պատմ. Հայոց. Ա. Ժ. (483).

12. Ֆերրեր. Հայկական աշխատ. հւն. էջ 64:

Մերձաւորագոյն և հարազատագոյն աղբիւրին՝ Կորինի համեմատ Ս. Մեսրոպ շատ գրքեր թարգմանած է: Արդարեւ ինչ որ Կորին Բ. թարգմանութեան առթիւ միայն Ս. Սահակի կ'ընծայէ. «Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գոռմարտիւն կանխաւ յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ¹» իբրեւ «յառաջագոյն յանկարծագիւտ փութանակի թարգմանութիւն²», նոյն այդ եկեղեցական գրոց գոռմարտիւն է անշուշտ՝ զոր կանխապէս յիշելով՝ խորհրդաւոր ձեռով մը՝ զայն կ'ընծայէ հաւասարապէս Սահակի և Մեսրոպի միանգամայն. «Յայնմ ժամանակի երանելի և ցանկալի աշխարհս Հայոց, անպայման սքանչելի լինէր, յորում անկարծ ուրեմն օրէնսուսոյց Մովսէս՝ մարգարէական դասուն, և յառաջադէմն Պաւղոս՝ բովանդակ առաքելական գնդովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանաւն Քրիստոսի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց հաւասարեցոյն՝ հայարարառք հայերէնախօսը լինէին³». այսինքն՝ պարզ ոճով՝ Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ հայերէն թարգմանեցին Մովսէսի Հնգամատեանը, բոլոր մարգարէները (և Սաղմոս), Ս. Պողոսի և միւս բոլոր առաքելական թուղթերը (և Գործք Առաքելոց) և Չորս Աւետարանները: Կ'ենթադրուի անշուշտ այդ գործին մէջ օժանդակութիւնն և աջակցութիւնը երէց թարգմանիչներու, ինչպէս կանխաւ ակնարկած է նոյն ինքն Կորին՝ Յովհաննի և Յովսէփի անուններով⁴:

Կը համարիմ թէ Կորինի յիշեալ զոյգ

վկայութեանց ձուլումն և նոյնացումը — այսինքն բանասէրներն յոգնեցնող «գրոց գոռմարտիւն» և երկուց հաւասարեցոյն (Սահակի և Մեսրոպի) հայարարառք, հաշիւեալս զարձուցած Հին ու Նոր Կտակարանի գրքերը — իր կատարեալ մեկնութիւնն և վաւերացումը գտած կ'ըլլայ Խորենացոյն յայտնի բացատրութեամբ. «Խորհրդարար սկսանելով յԱռակաց, բովանդակ գրասն և երկուց յայտնիս և զՆոր Կտակս՝ յերկուց ի հայ բան, նաեւ՝ աշակերտը նորա Յոհան եկեղեցային և Յովսէփ Պաղնացի»:

Հետեւաբար ըստ Կորինի վկայութեան՝ մեկնուած Խորենացոյն ձեռքով՝ Ս. Մեսրոպ Ս. Սահակի հետ թարգմանած կ'ըլլայ Քսան և երկուց յայտնի գրքերն Հին Կտակարանին՝ ըստ երբայական կանոնին⁵, և Նոր Կտարարանը:

Այս ոճով դիւրաւ կ'ըմբռնուի Մեսրոպի անունը. արդարեւ մեզի անհաւատալի և անիմաստ կը թուի այն կարծիքը՝ որուն համեմատ Մեսրոպի կ'ընծայուի մի միայն Առաքել գիրքը: Ինչո՞ւ և ի՞նչպէս, Ս. Մեսրոպ, մեծ յունագէտ յետ Ս. Սահակի և առաջին ու ամենամեծ թարգման⁶, որ կը մարգէ երէց աշակերտները սոյն մեծ գործին պատրաստութեան⁷, որ կը մտահոգուի իր ազգին հոգեւոր և մտաւոր լուսաւորութեան համար, որ անկարագրելի ճիգերով վերջապէս կը հնարէ հայ գիրը և յաջողութեամբ կը կատարէ առաջին փորձը, ինչո՞ւ պիտի բաւականանար այդ առաջին քայլով: Մանաւանդ որ ինքն էր տեղեակ, գիտակ, և ամէնէն մեծ միտքն և սիրտը

1. Կորին. անդ. 33-34.

2. Անդ. 34.

3. Անդ. 22.

4. Անդ. 19.

5. Պատմ. Հայոց. Գ. Ժ. Ուր ուշ դնելու է որ Կորինն ու Խորենացին ամփոփող Սուտ-Կորին սա ձեռով կը դնէ խօսքը. «... զքսան և երկու յայտնիս, զՔիւս կտակարանն» լռելով կամ զանց ընելով «զՆոր Կտակս», որ կայ Խորենացոյն ըով, ինչպէս և Կորինի «հանգիւստ աշխարհակեցոյց աւետարանաւն Քրիստոսի» (22).

6. Վիստոնեանք և Նորայր կը կարդան «Նա (Մեսրոպ) և աշակերտը նորա» հւն. Ինչպէս կը նշանակէ Նորայր ինքը թէ «Հ. Միք. Չամչեան կից կը գրէ նաեւ աշակերտը նորա» (Կորին վրդ. հւն. էջ 382. ծան. 2.).

7. 5 Հնգամատեանը, 6 Յսուս, 7 Գատաւորք և Հոռթ, 8 Ա. և Բ. Թագաւորք, 9 Գ. և Դ. Թագաւորք, 10 Ա. և Բ. Մնացորդք, 11 Ա. և Բ. Երգ, 12 Եսթեր, 13 Սաղմոսք, 14 Յովք, 15 Առակք, 16 Ժողովոց, 17 Երգ Երգոց, 18 Եսայի, 19 Երեմիա, Ողբերովն և Բարուրի թղթով միասին, 20 Եզեկիէլ, 21 Ժ. Մարգարէները, 22 Գանիէլ, Հմմտ. Նորայրի «Կորին վրդ. հւն» 382.

8. Խորենացի. Պատմ. Գ. Ժ. 9. Ղ. Փարպ. Պատմ. Ա. Ժ.

յառաջացնելու լուսաւորութեան գործը, որուն այնքան նպաստաւոր էին պայմաններն ալ՝ շնորհիւ մեծիմաստ հայրապետին և թագաւորին և ժողովրդեան խանդավառ ընդունելութեան և երամ երամ աշակերտներու սիրանուէր գործակցութեան:

Որքան ալ միջին ու տարտամ ըլլան մեր պատմիչներու վկայութիւնները, սակայն հիմնական կէտերու շուրջ ակնարկները պիտի բաւեն որ կարենանք զանոնք ըմբռնել կամ գէթ մեկնել:

Այսպէս, Կորին, անով իսկ որ կ'ըսէ թէ երբ գիրը գտան «ի թարգմանութիւն զառնային (Մեսրոպ և իր աշակերտները՝ յանուանէ Յովհան Եկեղեցացի և Յովսէփ Պաղնացի, որոնց վրայ Ղ. Փարպեցի կ'աւելցնէ նաեւ Տէր Խորձենացին և Մուշէ Տարօնեցին)»... եղեալ սկիզբն նախ յԱռաւելացն Սողոմոնի¹» կը հասկցուի թէ Մեսրոպ շարունակեց գործը իր աշակերտներուն հետ. ապա թէ ոչ զուր տեղ պիտի զնէր այդ բացատրութիւնը: Եւ ստուգել, Խորենացոյն «իսկոյն ի թարգմանութիւն ձեռն արկեալ» և Կորինի «Չյառաջագոյն զյանկարծագրեալ զփոքրանակի զթարգմանութիւնս» բացատրութիւնները կասկած չեն թողուր թէ Մեսրոպ Առաւելացն վերջ անմիջապէս ձեռնարկեց նախակառու զբերքը թարգմանել՝ Ս. Սահակի և յիշեալ քանի մը ձևաւոր և յեղուարեալ աշակերտներու հետ:

Մանաւանդ որ հակառակ է պատմութեան՝ ենթադրել թէ Մեսրոպ բոլոր գործը թողած ըլլայ միայն Ս. Սահակի՝ ինչպէս պնդել կ'ուզէ Ղ. Փարպեցի: Վասն զի նախ անոր հայրապետական ծանր պաշտօնին հետ քիչ կը հաշտուէր անմիջական և բոլորական նուիրում մը այդ մեծ գործին: Աշակերտներու գործակցութիւնն ալ այս նախնական շրջանին՝ չափաւոր էր. և արդէն հազիւ չորս անուն կը տրուի. և անոնք այն խումբը որ մեծ ու պատկառելի գործ մը պիտի կատարէր՝ ղեռ հմտաւորու պէտք ունէր: Եզնիկ, Յովսէփ, Ղեւոնդ և Կորին ղեռ 432-434 շրջանին Բիւզանդիոն կը գտնուին յունարէնի մէջ

հմտանալու. «իսկ թարգմանչացն (յետ Եղեսիայի) անցեալ գնային ի կողմանս Յունաց. ուր և ուսնայր և տեղեկացնայր, թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին»²:

Մինչ լաւ գիտենք, ինչպէս կանխաւ շեշտեցինք, թէ Ս. Գրքի Ա. թարգմանութիւնը՝ առնուազն Հին և Նոր Կտակարանի նախականներուն՝ պէտք է աւարտած ըլլար 408-415 շրջանին. ապա թէ ոչ իմաստ մը չ'ունենար «փոքրանակի»³:

Բայ ի Մեսրոպի խանդավառութենէն՝ օր առաջ իր մեծ ծրագիրն իրագործելու Ս. Գրքը տալով ազգին ձեռքը և հիմնելու հայ ծէսը, ուրիշ պարագաներ եւս կը փութացնէին նոյն այդ գործը. և նախ թախանձագին աղերսը Վրաց, որոնք շուրջ Մեսրոպի համբաւէն և նախանձելով հայ աշխարհին ունեցած մեծ բախտին գրոց գիւտով, պատգամաւորութիւն զրկած էին որ Մեսրոպ երթար և իրենց ալ գիր ու գրականութիւն տար. ինչպէս որ ըրաւ ալ, ոչ միայն իրենց այլ նաեւ Աղուանից աշխարհին:

Հարկ չկայ մեծ ապացոյցներ փնտռելու թէ Մեսրոպ այն ատեն միայն կրնար հեռանալ Հայաստանէն՝ երբ հոն գործը իր հասունութեան մէջ էր արդէն: Զէ՛ որ խրատուած էր գրոց գիւտի նախափորձին ձախողութեամբ: Յետոյ, ինչպէս ըսինք, Ս. Սահակ բազմազբաղ էր, Մեսրոպի տեղ ոչ ոք կրնար փոխանակել, Մեսրոպի՝ որ այդ առաջին շրջանին ամբողջ գործին ոգին, կազմակերպիչը, տեղեակն և առաջնորդն էր:

Եւ արդէն Վրաց կողմերն երկար չկենալու պարագան ալ — ուր իր երէց աշակերտներէն իրեն փոխանորդ գործիչներ թողուց — կը ցուցնէ թէ որքան փարած էր լուսաւորութեան գործին. գիտենք թէ ղեռ որքան կազմակերպութիւն հարկաւոր էր աշակերտներու կրթութեան, և թարգմանական գործին յառաջխաղացումին հա-

1. Պատմ. Ս. Մեսր. եւն. 19.
2. Կորին, անդ. 33.
3. Կորին, անդ. 33.

մար, գործ մը որ կարծես սահման չունէր. յետ Ս. Գրքի՝ Յոյն և Ասորի աշխարհներու Ս. Հայրերու ծովածաւալ աշխատութեանց թարգմանութիւնը:

Երբ Վրաց և Աղուանից կողմէն դարձաւ Մեսրոպ, Ս. Սահակ ղեռ զբաղած էր Ս. Գրքի թարգմանութեան՝ երկրորդականոններուն հաւանորէն:

Ատկէ վերջ կու գայ իր մեծ առաքելութիւնն ի Բիւզանդիոն, և որուն յաջող ելքին վրայ՝ կը ձեռնարկէ Յունական բաժնի Հայոց լուսաւորութեան:

Աւանդութեան այն վարկածը՝ թէ հոն ալ Ս. Մեսրոպ յունարէնէ Ս. Գրքի մասեր թարգմանեց՝ հաւանական է, մանաւանդ որ ըսենք Եկեղեցական գրոց գոյմարտընէն վերջը — այսինքն նախակառուներուն — ղեռ շատ բան կը մնար. և այդ էր որ հետզհետէ կը լրացնէին «երկու հաւասարակարգը»:

Նորայր ալ տրամաբանօրէն նոյն հետեւութեան կը յանգի. «Որով և է օրինակաւ՝ քան զվկայութիւնս Փարպեցոյ և Խորենացոյ զօրաւոր է վկայութիւն ժամանակակից պատմիչին Կորեան. այսինքն՝ թէ Սահակ և Մաշտոց ի միասին քարգմանեցին փոքրանակի զՀնդաւստանէն, զՄարգարէտարեւն և զՆոր Կտակարանէն»:

Հետաքրքրական պիտի ըլլար կարենալ ասոնց մէջէն մի առ մի նշանակել ի մասնաւորի Ս. Մեսրոպի թարգմանութիւնները: Ծանօթ եզրը բաղդատութեան անշուշտ պիտի կազմէ Առաւելաց գիրքը, որ ինչքան ալ սրբագրուած ըլլայ յետոյ Ս. Սահակի և Եզնիկի ձեռքով՝ կը պահէ սակայն իր նախնական նկարագիրը. քանի որ, ինչպէս նկատեցինք զիտողութեան մը առթիւ՝ զոր Ֆնտգլեան ըրած էր Խորենացոյն

«միւսանգամ թարգմանեցին» բացատրութեան՝ իսկապէս Սահակ-Եզնիկ «հաստատեցին» այսինքն սրբագրեցին և ոչ թէ նոր թարգմանութիւն մը կատարեցին:

Արդ, ինչ է յատուկ նկարագիրն և բնաղբը մը Առաւելաց լեզուին: — Գծախատարար ոչ կարելի և ոչ ներելի է հոս զբաղիլ երկար Սահակեան — Եզնիկեան և Մեսրոպեան լեզուներու զանազանութեան հարցով, որու մասին Նորայր² ալ կը տատամսի իրաւամբ. սակայն իր կրկին հարցականներն հաւանօրէն հաստատական պէտք է նկատել:

Եւ ստուգիլ Առաւելաց լեզուն կը ներկայանայ աւելի ընթանեկան, կակուղ և սահուն, յատուկ բառամթերքով և ժողովրդական ձեւերով. և այս լեզուին մերձաւորութիւն կը ցուցնեն, ըստ մեր համեստ նկատողութեան, առաւելապէս Սողոմոնի «Խմաստորէն»³, Սիրաք, Եզր. նմանութիւններ հաւանօրէն և կամ համեմատական ինչ ինչ մօտաւորութիւններ բառերու և ասութիւններու՝ Յոյի և Մակարայեցոյ մէջ. բայց լեզուի ընդհանուր կազմը յատկապէս Խմաստորէն, Սիրաքի, Սաղմոսներուն, ԺԲ Մարգարէից և Նոր Կտակարանի գրքերուն հետ նմանութիւններ կը ցուցնէ աւելի կամ պակաս:

Յուցնելու համար ընթերցողներուն Առաւելաց գրքի լեզուին եզական զիրքն ու կազմը, հոս կը ներկայացնենք ամփոփ նմոյշ մը անոր յատուկ բառերուն՝ պարզ կամ ածականաւոր, ինչպէս նաեւ բարդ բառերուն, և բայերուն և մէկ երկու ասացուածքներու, որոնք մասնաւորապէս իրենց ժողովրդական կերպարանքով և բնոյթով Մակարայի մտայնութեան կը պատշաճին:

1. Կորին վրդ. և նորին թրգ. 383.

2. «Արդեօք զանազանութիւն կայ ի հայկաբանութեան Սահակայ և Մաշտոցի և այս պատճառաւ այլեւայլ ոճոյ տէր եղան այն պատանիք՝ որ լոկ առ ոտս Ս. Սահակայ զեզնեցան, և այնք՝ որ միայն Ս. Մաշտոցի աշակերտեցան, և վերջապէս այնոցիկ՝ որ կէս ի Սահակայ և կէս ի Մաշտոցի ընկալան զԵզնեցան ուսումնս: Արդեօք թարգմանիչն, Հայաստանի զանազան զաւառաց զաւակը, դասական հայերէն լեզուի վարժելով հանդերձ՝

մուտ տուած են յիւրեանց գիրս նաեւ իւրաքանչիւր զաւառական տարրեր: Յուսալով որ թերեւ ժամանակն յաջողի զհնացուցիչ պատասխան տալ այս հարցմանը՝ առ որ անբաւական են մեր այժմու կցկտուր տեղեկութիւնք»՝ անդ, 16-17.

3. Ասով չենք ուզեր նուազեցնել յատուկ փայլն և վսեմութիւնը սոյն գրքին, որ տեղ տեղ մանաւանդ զեւրագանց է:

քերէն. «... Եւ շատ եւս մեկնութիւնս գրոց թարգմանէին: Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս կենաց իւրեանց յընթերցուածս գրոց ծախէին Հարքն... օրինակ բարեաց ուսումնասէր առնրերակայից լինէին¹ » յայտնի է որ խօսքը թէ՛ Սահակի և թէ՛ Մեսրոպի վրայ է. որովհետեւ հարք՝ միայն երկուքն էին, մնացեալները ամէնքն ալ աշակերտ առննթերակայ, և կարելի չէր որ Կորիւն իր երէց ընկերներն՝ օրինակի համար Յովհանն ու Յովսէփը իրենց հայր կոչէր:

Կորիւնի տարտամութիւնը կը հաստատուի Խորենացոյն յստակ վկայութեամբ. «... Զոր առեալ մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ, դարձեալ թարգմանեցին զմի անգամ թարգմանեալն, փութանակի, հանդերձ նորօք վերստին յօրինեալ նորոգմամբ² » ուր հարքն—ի լուծումը կը գտնենք Մեսրոպի մէջ, և առնրերակայինը՝ հանդերձ նորօքի մէջ, այսինքն Բիւզանդիոնէն եկող և այլ աշակերտներ:

Այսպէս, Մեսրոպ ինչպէս հիմնադիր և գլուխ նուիրական գործին, նոյնպէս հոն է ամբողջ ընթացքին և վերջին կարեւոր աշխատութեան: Եւ հայ ազգի լուսաւորութեան այդ արեգակը իր ճառագայթներով լուսաւորեց, ինչպէս կ'ըսէ Կորիւն, « զամենայն կողմանս Հայոց, Վրաց և Աղուանից, զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց... զամենայն ոգի քրիստոսազգեստ և հոգեղէն վառեաց... զամենայն միանգամայն յաստուածաշնորհութեան պայման անդ փոխեաց... բազում և անհամար գունդս վանականաց... հաստատէր... »: Որուն հետեւանքով օր ըստ օրէ կը պայծառանար հայ աշխարհը գիտութեամբ, կրթութեամբ, կրօնքով. « Անդ էր այնուհետեւ չարբենալ գինով, այլ առաւելու հոգով... Անդ կրթութիւն... անդ քա-

ջալերութիւն յորդորական վարդապետութեան... անդ եռալ հոգով աստուածապաշտ ծառայութեամբ »: և Մեսրոպ որ ի հարկին երբ կանչուէր « իրաց ինչ օգտակարաց եկեղեցեաց կողմանցն այնոցիկ՝ հասանել յօգնականութիւն. և նորա առանց իրիք զբաղելոյ՝ հանդերձ գործակցօր իջեալ ի թիկունս... զվտակս վարդապետութեան ի սիրտս լսողացն ծաւալեցուցանէր: Եւ զայս առնէր զամենայն ժամանակս իւր, վասն անձին և վասն աշխարհի »:

Եւ յետ Ս. Սահակի մահուան, ապրելով հանդերձ խստակրօն ճգնաւորի մը պէս միայնաւոր « սակայն... զվերակացութիւնն սրբոյ եկեղեցւոյ, շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր »: Եւ օրհասին մօտենալուն, երբ մեծն Մեսրոպ երկնակարկառ բազուկներով իր աշխարհին համար կ'աղօթէր՝ հոգեգմայլ տեսիլ մը կ'երեւէր, նախագուշակ վերահաս երանութեան և փառքին, որուն վերանալէն առաջ « զսէր և զմիաբանութիւն աւանդեալ, զմերձաւորս և զհեռաւորս օրհնութեամբ պսակէր³ »:

Մինչ զինքը պաշտող երկիւղած ձեռքեր խոնկով ու մոմով կը տանին հանգչեցնելու իր սուրբ մարմինը (Չալանի մէջ մարտիրոսներու կողքին, անդին Հայ աշխարհը խոր սուգի մէջ կը մտնէ, դարերը կը սահին, և Մեսրոպ կ'աստուածանայ հայ մտքին և սրտին մէջ՝ և Հայ Եկեղեցին, սրբազան աւանդապահ ազգային նուիրականութեանց, կ'երգէ ու պիտի երգէ դարերով անոր անմահ անունը՝ անմահ և անմահացնող իր գործով. « Նմանեալ Մովսէսի, տէր վարդապետ, բերելով զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհս, որով լուսաւորեցան ազգ որդւոց թորգոմայ⁴ »:

(Շարունակելի)

Հ. ԵՂԻՍ ՓԵՅԻԿԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԻՆ ԱՍՂՆԵԳՈՐԾ ԿՏՈՐՆԵՐՆ ԵՒ ԺԱՆԵԱԿՆԵՐԸ

Անոնք եղած են Կ. Պոլսի Հայ Գեղարուեստական Միութենէն, որուն կեանքը կարճ եղաւ, թէեւ իր գործունէութիւնը կը խոստանար բեղուն ըլլալ:

Իր Կանոնագրութիւնը կանխահոգակ կերպով կը տրամադրէր թէ՛ ընկերութեան լուծման պարագային՝ իր ինչքերը պէտք է տրուէին ազգային կրթական հաստատութեան մը:

Վենետիկի Միութեանց մենաստանէր — որու անունն անբաժան է այն վարժարաններէն որոնք դարէ մը ի վեր մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած են Հայ ազգին և դեռ կը շարունակեն — որ ինծի ընտրելագոյն միջավայրը թուեցաւ, մասնաւորապէս անոր համար որ այդ առարկաները հայերէն զատ օտարներուն ալ մատչելի պիտի ըլլային:

Ասորհգործ աշխատութիւնները (Broderies) ի բնէ անձուկ կերպով կը միանան կապերունը, և այս վերջիններուն հետ ունեցած մերձաւորութեան ձեռքով էր որ կարելի կ'ըլլայ սահմանել Ս. Ղազարու ասորհգործ աշխատութեանց ծագումն և մօտաւոր թուականը:

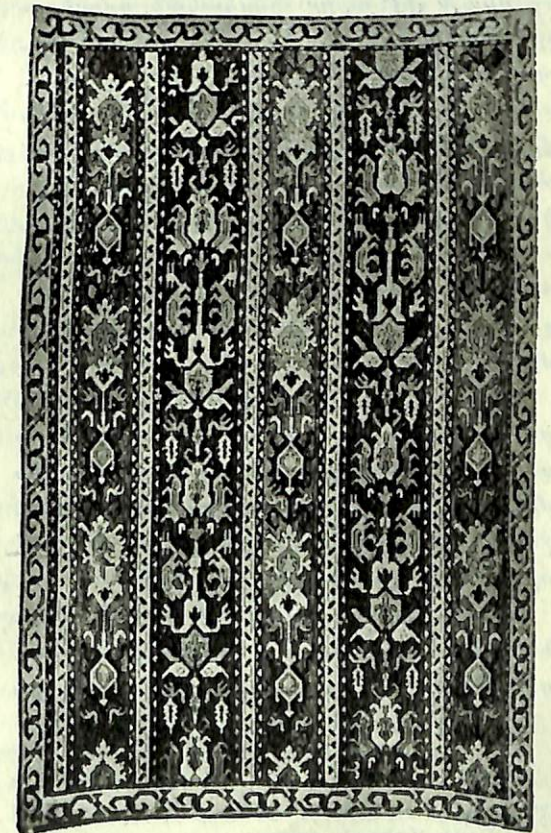
Առաջին ասորհգործուածը մետաքսէ ուղղանկիւն՝ 1, 7 × 0, 66 ծաւալով ամբողջական կտոր մ'է և գնուած է Կ. Պոլսոյ մէջ Հայ Գեղարուեստական Միութեան կողմէն:

Թէեւ անոր ներկայացուցած ուղղահայեաց երիզներով ընդհանուր յօրինուածքին չենք հանդիպիր հայկական գորգերուն վրայ, կամխակերպ լուսասը — յատկանշական զարդածեւ այդ գորգերուն դասական շրջանին՝ այսինքն ԺԵ — ԺԶ դարերուն — հոն կարեւոր տեղ մը կը բռնէ, (պատկ. 1) ինչպէս որ իր եզերազարդի

նեղութիւնը կը յիշեցնէ հայկական գորգերը: Այն երիզներուն վրայ որ լայն են, լուսասն աւելի աշխատուած է քան նեղ երիզներուն վրայ և կը յաջորդեն փոփոխակի՝ դէմ ընդդէմ չորքոտանինքը զետեղուած երկու կողմերը իր ցօղունին, որ այդ ձևով կարծես տնակ մը կը կազմէ:

Բաց ի այս կրկնակ տարրերէն՝ մին բուսական և միւսը կենդանական՝ հայ գորգերու ոճին մէջ, եզերազարդին վրայ կը գտնենք տիպարական Տ մը թէ՛ այս և թէ՛ հայկական շատ մը գորգերու վրայ:

Ատիկա պէտք է որ ներկայացնէ չի-

Թ. 1.

1. Անդ, 34.

2. Պատմ. Հայոց Գ. կա. (547): Հմմտ: Սուտ-Կորիւն (Սոփերք. ԺԱ. էջ 17) ուր Խորենացոյն համեմատ Մեսրոպն ալ կը գնէ:

3. Կորիւն Պատմ. վարդ. էջ. 35-45.

4. Շարական թարգմանաց (Մանկունք). որուն յօրինողը կը համարուի մեծն Վարդան վրդ.: